

СУСПІЛЬСТВО: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ. ОСОБИСТІТЬ

DOI : 10.33274/2079-4835-2020-20-1-56-62

УДК 1-026.15:316

Ніколенко К. В.,
канд. філос. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг, Україна, e-mail: nikolenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9816-6783

КРЕАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Nikolenko K. V.,
PhD in Philosophical
sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine, e-mail: nikolenko@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9816-6783

CREATIVE FEATURES OF HUMAN SPIRITUAL ACTIVITY

Мета — виконати соціально-філософський аналіз чинників духовної сфери діяльності людини, вивчити релігійний чинник як детермінанти креативного процесу особистості, дослідити креативний процес через призму духовного як специфічної людської особливості.

Методи. Дослідження специфічних особливостей креативності як сфери духовної діяльності людини та її впливу і взаємодії в контексті суспільної свідомості передбачає застосування таких методів: для вивчення соціально-філософських особливостей феномену релігії застосовувався аналітичний метод, що дозволило отримати цілковитий та різнобічний аналіз явища. Вивчаючи особливості взаємодії духовної сфери та креативності, було застосовано метод синтезу для дослідження компонентів духовного, структурно-функціональний підхід під час розкриття алгоритмів роботи креативного процесу в межах духовної діяльності та її соціальних проявів.

Результати. Досліджено релігію як аксіологічний складник креативного процесу, ірраціоналістичний спосіб пізнання і креативності. Вивчено міфологічні особливості людської свідомості як підвалини креативності. Вперше проаналізовано особливості екології креативності у зв'язку з креатологією. Розглянуто релігію та духовність як соціальний ценз креативного акту, встановлені особливості екстраполяції креаціонізму на креативні властивості конкретної людини.

Ключові слова: креативність, релігія, духовність, креативний продукт, креативний процес, диференціатор креативного, креаціонізм, аксіологія.

Постановка проблеми. Креативність є природним результатом аксіологічного пошуку, що найбільш ефективно проявляється у всіх сферах духовного розвитку особистості/суспільства, погляд на специфіку однобічності дослідження духовного (чи в межах окремої релігійної системи, чи в сенсі вивчення чогось потойбічного, чи в контексті усвідомлення певних особистісних властивостей) набуває сучасної необхідності в системному розгляді питання, через виникнення потреби в об'єктивності задля встановлення змістовної сутності.

Мета статті — дослідження проявів креативності в різних сферах духовної діяльності людини та вивчення специфіки впливу духовного на прояв креативного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Духовна сфера життя людини цікавила дослідників досить давно. Питання духовності людини як специфічної потреби чи властивості розглядалось й обґрунтовувалось багатьма дослідниками. Духовність та релігійність розглядаються або як синоніми, або як окремі явища, де духовність є набором моральних, культурних, людських якостей та властивостей особистості. Взаємодія креативності та духовної сфери суспільства виступала предметом дослідження багатьох учених. Так, особливості релігії як чинника творчого процесу, детермінанти креативності вивчали В. Бодак, І. Касавін, Т. Нагорна, А. Шевченко. Здійснювались спроби дослідження креативності в межах окремих релігійних систем (Н. Бескова). Предметом наукових пошуків виступала духовність взагалі (І. Меліков) та встановлення алгоритмів створення смислів (А. Осипов), вивчення духовності як необхідної складової особистості (Н. Скок). Проте практично за предметним полем дослідників залишались комплексний, системний аналіз креативності та духовного розвитку людства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування духовного як єдиного цілого, крім ціннісної значущості, є також найважливішим продуктивним чинником хоча б тому, що саме в єдине ціле, можливо, забезпечити взаємозбагачення елементів духовного. Яка-небудь галузь (естетична, моральна) не може розвиватися повноцінно, якщо вона не набула креативної значущості для науки. Особливого значення набуває моральний елемент у забезпеченні цілісності духовного як креативного [2, с. 53].

Духовна сфера життя суспільства у своєму складі налічує релігійні, культурні, ментальні, наукові, політичні, правові та інші уявлення. Всі ці аспекти людської діяльності можуть виступати, з одного боку, джерелом виникнення креативного, а, з іншого, бути «натхненником» для креативних змін. Тобто духовне за аналогією може виступати підґрунтям для креативного процесу. Або викликати творчі акти через невідповідність якимось складовим духовної сфери у звичайному житті. Більше того, можна припустити, що розвиток сфер духовного життя можливий сам по собі через креативність. Бо творчий процес є засадою розвитку, змін, покращення або просто вирішення нагальних проблем. З іншого боку сфера духовного виступає не просто джерелом творчого акту, а також певним цензом (моральним, науковим, правовим тощо) того креативного продукту, який дослідник має на меті отримати.

В українській філософській думці форми суспільної свідомості інколи називаються духовними сферами, до яких включені різні аспекти прояву свідомості. Однак останнім часом духовну сферу ототожнюють із релігією як формою суспільної свідомості. Так, А. І. Шевченко розмежовує поняття моральності і духовності, розуміючи під моральністю «звід мирських законів, за якими має жити людина», під духовністю — «звід божественних законів. Життя людини за цими законами визначає ступінь близькості людини до Бога... Багато під духовністю розуміють захоплення літературою, музикою, театром, але це все помилкове розуміння» [8, с. 4].

Точка зору, де сфера духовного ототожнюється з релігією, а загальнокультурний компонент зводиться лише до моральних норм, що диктуються нормами певної релігії, є доволі популярним у сучасній науці. А. Шевченко, А. Осипов підкреслюють значення релігії як у житті окремої особистості, так і в житті цілого людства. Погодимось із думкою дослідників, бо в науці є різноманітні приклади, де релігія і мораль не схвалюють креативних здобутків та пошуків, засуджують результати креативного акту, виступають із протестами щодо подібних креативних пошуків (маємо на увазі експерименти зі стовбуровими клітинами, клонуванням тощо). Тобто, вплив спільноти, що не схвалює креативних пошуків через релігійні норми на результати наукових

досліджень у досить світських державах є достатньо вагомим. І такий вплив може виступити стримувальним чинником для креативних процесів навіть у цілих галузях. Водночас релігія може виступати джерелом для вирішення наукових питань, певні релігійні постулати можуть доводитись із наукового погляду, або певні речі, що іноді трапляються в науково-фантастичній літературі та сакральних текстах, доводяться (або здійснюються спроби) на практиці (результати роботи адронного колайдера підтвердили існування частинки — бозон Хіггса, який ще називають «частинкою Бога» через те, що відкриття цієї частинки дозволяє закрити питання, що на даний момент ще не є достатньо дослідженими в галузі фізики). Отже, існування науки та релігії є тісно взаємопов'язаним процесом, у якому не можна виділити суто негативного впливу одного на інше. Бо це дві, невід'ємні складові духовної сфери життя людства.

Проблема духовності в сучасному світі набуває дедалі більшого значення. Існує багато підходів до розуміння цього феномену, кожен з них акцентує увагу на одній або декількох його складових. Погодимось з А. Осиповим у тому, що самим розвитком людського суспільства підготовлена ідея цілісного підходу в розумінні духовності (що включає і релігійну, і морально-етичну складові) [6, с. 62].

Креативність як соціальний феномен, як особлива потреба суспільства, як необхідна умова для прогресивного розвитку людства почала вивчатися в психологічному середовищі. Представники напряму гештальтпсихології обмежувалися аналізом інтуїтивного розуміння. Їх дослідження практично не вийшли за рамки визначень теоретичного обґрунтування механізмів інтуїції. За межами їх досліджень залишилися питання природи інтуїції.

Психоаналітичний підхід до вивчення творчої активності, як, утім і більшість інших ранніх спроб вирішити цю проблему, полягав переважно у вивченні окремо взятих прикладів видатних творців. Було зроблено першу спробу у визначенні природи креативності як розумового акту, між усвідомленою реальністю і неусвідомленими мотивами.

Дана методологія критикувалася, зазначалося, що при її безпосередньому застосуванні неможливо було «об'єктивувати» досліджувані процеси. Це пояснюється тим, що більшість суб'єктів дослідження — носіїв досліджуваних процесів і здібностей — до моменту написання робіт по їх творчості вже покинули цей світ, їх творчі процеси неможливо ні описати, ні виміряти.

Одним з великих, хоча і не безперечних досягнень ХХ ст. стала можливість досить об'єктивної оцінки розумових здібностей за допомогою формалізованих методів. Піонер тестування інтелекту А. Біне підкреслював, що людський розум — явище дуже різнобічне, і неприпустимо зводити його оцінку до одного-єдиного показника. Системний підхід у дослідженні когнітивної діяльності привів до того, що дослідники змогли виокремити певні алгоритми мислення. Де аналогія могла використовуватись як джерело мислення і креативності, взаємодія біологічного і соціального надавала поле для міждисциплінарних відкриттів. Різноманітні компоненти культурного, наукового, релігійного чи будь-якого іншого напряму життя у своїй інтеграції призводили до вирішення проблеми, відкриття, полегшення якоїсь ситуації тощо. Тому принцип системності є необхідним елементом у дослідженні креативності як елементу духовної сфери життя людства.

Оскільки на креативний процес впливають і моральні, і релігійні складові, то цілісне розуміння даного феномену є найбільш повним і точним. Розглянемо, як взаємодіють духовне і креативність на рівні масової свідомості.

На людину значною мірою «впливає духовне, тому одухотворене буття — його нормальний і здоровий стан». Дослідниками підкреслюється і терапевтична сила кре-

ативності: займаючись улюбленою справою, створюючи нове, людина може констатувати поліпшення свого стану [4, с. 83].

У процесі духовного перетворення та духовної діяльності людина, як правило, синтезує певні види активності — культурні, мистецькі, соціальні та політичні аспекти індивідуального та соціального буття. В цьому процесі під час інтеграції уявлень, складових та змістових аспектів різних сфер діяльності починає існувати така специфічна сфера, як духовна. Вона є конгломератом окремих ідей та напрямів діяльності. Тут слід зазначити, що деякі складові духовної сфери виникли давніше за інші. Так, наприклад, культура та мистецтво виникли раніше за бізнес та економіку, релігія — раніше за культуру та мистецтво. Але всі елементи духовної діяльності обов'язково розвиваються через формування та зміни потреб людини, вони мають спільну ознаку (є необхідними в соціальному значенні), мають загальні соціальні завдання (можуть полягати у формуванні способів подолання проблем, а також виступати інструментом у подоланні соціальних труднощів).

Розглядаючи сферу духовного в масовій свідомості, можемо говорити про вплив релігійних норм, ідеалів, уподобань на креативний процес. Релігійне має істотний вплив на креативність, інколи стимулюючи, а часом зупиняючи той чи інший прояв креативності.

Деколи питання вибору, доцільності є смисловим для всієї діяльності людини. Існують чинники, які здатні впливати на прийняття рішень у креативному процесі. Постійно стикаючись із проблемою вибору, людині властиво знімати з себе відповідальність за ті чи інші дії (або бездіяльність), де релігія стає чинником, що зумовлює креативний вибір [7, с. 83].

Релігія здатна продукувати аксіологічну функцію як каталізатор і диференціатор креативного процесу. При комунікаціях з різними представниками суспільства релігія дає можливість вивчення, зокрема і духовних досягнень етносу, що приводить до стимулювання креативності [5, с. 126].

Аксіологічні пошуки людства нерозривно пов'язуються з релігією, бо вона сама виступає мірилом поганого і доброго, правильного і хибного, необхідного та зайвого. Моральні норми, релігійні правила та настанови регламентують не тільки поведінку окремої особистості, але і всього соціуму загалом. Перспективи розвитку, вектори напрямку подальшого перетворення — усе це залежить від релігійних норм. Аксіологічна складова є тим чинником, що обумовлює сам факт креативного процесу, а також регламентує результат, креативний продукт. Бо креативність без духовності може призвести до негативних наслідків щодо існування людства.

Релігія демонструє спробу менш раціоналістичного способу пізнання природи креативності. Що дає можливість констатувати наявність таких явищ, як несвідома розумова активність. «У суспільній же свідомості акцент, навпаки, переноситься на несвідому діяльність, у результаті чого креативність починає виступати як цілком спонтанний, ірраціональний акт, що не піддається довільному контролю і відтворенню» [1, с. 158].

Компонент несвідомого в креативному процесі трактується дуалістично — як непередбачуваний процес і результат, як невідомий сам факт креативності. Людство здавна цікавилось алгоритмами креативності, мало на меті дослідити цей процес, розклавши його на складові. Але всі дослідження, які навіть і встановили окремі компоненти цього акту врешті не надали повної картини креативного акту. Тому ідея неусвідомленого в креативному також є складовою самого креативного процесу, бо іноді суб'єкт креативного не усвідомлює щось у діяльності (або її саму, або якісь

способи, які використовує тощо), або наслідки своєї діяльності. Процес креативного пошуку може бути захопливим сам по собі, але врешті-решт, має дати відповідний результат.

Також міф, як специфічне втілення всіх світоглядних уявлень людства, є окремою частиною суспільної свідомості, що включає в себе уявлення про креативність. Так, креативний акт — це рушійна сила всіх процесів (не тільки пов'язаних з людською діяльністю). Майже всі міфічні уявлення (історичні форми) є основою для розуміння природи креативності. Людина здавна прагнула зрозуміти ідею створення як такого, яка втілилася в ідеях креатології (вченні про створення світу) [3, с. 24].

Креативність в умовах функціонування будь-якої релігійної системи набуває ірраціональних рис. У таких умовах, однак, здійснюючи спробу уподібнення ідеалу, можливо безпосередньо проникати у сферу креативного.

Ще однією складовою співвідношення креативності та релігії є мораль. Створення креативного продукту часто призводить до існування негативних явищ сучасності. Питання екології креативності пов'язане з теорією креатології — створення всього існуючого Богом. За сцієнтизмом і технократизмом креативізму властива здатність до створення нового не тільки Богом, але і темними силами. Що породжує необхідність співвідносити всі креативні продукти із заходом людини, оцінювати, кваліфікувати, включати в систему морального регулювання. Креаціонізм виступає не просто властивістю Бога, а стає характеристикою, притаманною і людині. Уподібнення до божого, прагнення вивести свою винятковість на новий рівень може бути детермінуючим чинником в аналізі креативності як властивості людини.

Висновки. Отже, необхідно зауважити, що вплив релігійного чинника на формування креативності як особистісної та соціальної властивості має істотне значення. Він виступає детермінантою творчого процесу, аксіологічним фактором креативного продукту, моральним мерилем креативного акту, соціальним наслідком креативного процесу та результату в проекції на загальнозначущі соціальні наслідки та перспективи. Далекосяжними виступають особливості екології креативного процесу, їх вивчення з погляду екології мислення окремої особистості, екології результату творчого процесу, екологічності як загального принципу існування суспільства через необхідність дотримання певних принципів для подальшого існування суспільства.

Список літератури

1. Бескова Н. А. Проблема творчості і буддійська традиція. *Питання філософії*. 1999. № 7. С. 158–173.
2. Бодак В. Релігія і творчість. *Світ людини*. №6. 2004. С. 52–55.
3. Касавін І. Т. Магія і творчість: теоретико-пізнавальний підхід *Філософські науки*. 1997. № 3–4. С. 19–30.
4. Меліков І. М. Творчість і духовний світ людини. *Вісник Московського університету. Серія 7. Філософія*. 2002. №2. С. 76–87.
5. Нагорна Т. В. Релігійний чинник у процесі формування творчої особистості в сучасному навчальному закладі. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2005. №2. С. 125–129.
6. Осипов А. Символотворчий процес у духовних практиках. *Філософська думка*. 2006. № 6. С. 61–71.
7. Скок Н. С. Духовність як необхідна складова творчої особистості в ідеальній реальності. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2008. № 1. С. 81–84.
8. Шевченко А. І. Наука і релігія — два способи пізнання світу. *Матеріали I науково-практичної конференції «Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості»*. Донецьк, 1997. С. 3–7.

References

1. Beskova, N. (1999). *Problema tvorchosti i buddiiska tradytsiia*. [The problem of creativity and the Buddhist tradition]. *Pytannia filosofii* [Issues of philosophy], no. 7, pp. 158–173.
2. Bodak, V. (2004). *Relihiia i tvorchist* [Religion and Creativity]. *Svit liudyny* [The world of man], no. 6, pp. 52–55.
3. Kasavin, I. T. (1997). *Mahiia i tvorchist: teoretyko-piznavalnyi pidkhid* [Magic and creativity: theoretical and cognitive approach]. *Filosofski nauky* [Philosophical Sciences], no. 3–4, pp. 19–30.
4. Melikov, I. M. (2002). *Tvorchist i dukhovnyi svit liudyny* [Creativity and the spiritual world of man]. *Visnyk Moskovskoho universytetu. Serii 7. Filosofiia* [Bulletin of Moscow University. Series 7. Philosophy], no. 2, pp. 76–87.
5. Nahorna, T. V. (2005). *Relihiinyi chynnyk u protsesi formuvannia tvorchoi osobystosti v suchasnosnomu navchalnomu zakladi* [Religious factor in the process of creating a creative personality in a modern science institution]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo* [Science. Religion. Society], no. 2, pp. 125–129.
6. Osypov, A. (2006). *Simvolotvorchii protses u dukhovnykh praktykakh* [Symbolic process in spiritual practices]. *Filosofska dumka* [Philosophical thought], no. 6, pp. 61–71.
7. Skok, N. S. (2008). *Dukhovnist yak neobkhidna skladovoho tvorchoi osobystosti v idealnii realnosti* [Spirituality as a necessary component of a creative personality in ideal reality]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo* [Science. Religion. Society], no. 1, pp. 81–84.
8. Shevchenko, A. I. (1997). *Nauka i relihiia — dva sposoby piznannia svitu* [Science and religion — two ways of world cognition]. *Materialy I naukovo-praktychnoi konferentsii “Rol nauky, relihii ta suspilstva u formuvanni moralnoi osobystosti”* [Proceedings of the 1st Scientific and Practical Conference «The Role of Science, Religion and Society in the Formation of Moral Personality»]. Donetsk, pp. 3–7.

Дата надходження рукопису 22.05.2020

Objective. *The objective of the article is to carry out social and philosophical analysis of the factors of the spiritual sphere of human activity, to study a religious factor as determinants of the creative process of personality, to study the creative process through the prism of the spiritual as a specific human peculiarity.*

Methods. *The study of the specific features of creativity as a sphere of human spiritual activity and its influence and interaction in the context of social consciousness involves the use of the following methods: to study the socio-philosophical features of the phenomenon of religion the analytical method is applied, which allow to obtain a complete and comprehensive analysis of the phenomenon. Investigating the peculiarities of the interaction of the spiritual sphere and creativity, a synthesis method is used to study the components of the spiritual, structural and functional approach in revealing the algorithms of the creative process within the spiritual activity and its social manifestations.*

Results. *Religion is investigated as an axiological component of the creative process, an irrationalistic way of knowing and being creative. The mythological features of human consciousness as the foundations of creativity are studied. For the first time, the peculiarities of the ecology of creativity in relation to creatology are analyzed. Religion and spirituality are considered as a social qualification of a creative act, the peculiarities of extrapolation of creationism to the creative properties of a particular person are established.*

According to scientism and technocratism, creativity is inherent in the ability to create something new not only by God but also by dark forces, which creates the need to correlate all creative products with human activities, to evaluate, to qualify, to include in the system

of moral regulation. Creationism is not merely a property of God, but also a characteristic inherent in man. Being God-like, the desire to bring one's exclusivity to a new level can be a determining factor in the analysis of creativity as a property of man.

Thus, it should be noted that the influence of a religious factor on the formation of creativity as a personal and social property is essential. It is the determinant of the creative process, the axiological factor of the creative product, the moral measure of the creative act, the social consequence of the creative process and the result in the projection of universal social consequences and perspectives. The peculiarities of the ecology of the creative process, their study from the point of view of the ecology of thinking of the individual, the ecology of the result of the blood process, ecology as a general principle of the existence of society, because of the need to adhere to certain principles for the further existence of society, are promising.

Key words: *creativity, religion, spirituality, creative product, creative process, differentiator of the creative, creationism, axiology.*

DOI : 10.33274/2079-4835-2020-20-1-62-68

УДК [37.091.212:159.944.4]:37.091.27 (045)

Ревуцька С. К.,
канд. філол. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
Кривий Ріг, Україна, e-mail: revutska@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8969-1295

Кулига А. О.,
студентка

e-mail: kuliga@donnuen.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТА ПІД ЧАС СЕСІЇ ЯК ЧИННИКА ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО СТРЕСУ

Revutska S. K.,
PhD in Philological
sciences,
Associate Professor
Kulyha A. O.,
Student

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine, e-mail: revutska@donnuet.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8969-1295
e-mail: kuliga@donnuen.edu.ua

STUDENTS' BEHAVIOUR PECULIARITIES IN THE SESSION PERIOD AS A FACTOR OF EXAM STRESS

Мета — дослідити особливості поведінки студентів у найбільш стресовий психологічний період навчання — сесії як чинника екзаменаційного стресу.

Методи. Основні наукові результати було отримано шляхом застосування методу маркетингового дослідження, зокрема опитування, аналізу отриманих даних з метою вивчення поведінки студента у найбільш стресовий психологічний період — сесії і виявлення поширених способів академічних шахрайств, порушень академічної культури й доброчесності студентів.

Результати. У процесі дослідження особливостей поведінки студентів у найбільш стресовий психологічний період навчання — сесії як чинника екзаменаційного стресу було з'ясовано, що студентам притаманний активний вид реагування на екзаменаційний стрес, тому намагаються використати відомі засоби для подолання